Бугакова О. В.

ИСТОКИ РАЗВИТИЯ ИДЕИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЕМЬИ И ШКОЛЫ

В статье охарактеризованы истоки развития идеи педагогического взаимодействия семьи и школы. Рассмотрены особенности развития идеи педагогического взаимодействия семьи и школы со времен Древнего Египта и Древней Греции до наших дней. Проанализированы политические, социально-экономические и организационно-методологические условия, способствовавшие организации педагогического взаимодействия семьи и школы. Автором отмечено, что характер педагогического взаимодействия в разные времена имел отличительные признаки. Определена суть понятий «взаимодействие» и «педагогическое взаимодействие». В статье выделены ведущие задачи современного учителя – изучить опыт предыдущих поколений, обогатить и приумножить этот опыт и передать его следующему поколению.

Ключевые слова: учитель, ученик, семья, родители, школа, педагогическое взаимодействие.

Bugakova O. V.

CUTS OF DEVELOPMENT OF THE IDEA OF PEDAGOGICAL INTERACTION OF FAMILY AND SCHOOL

The article describes the historical origins of the development of the idea of pedagogical interaction between family and school, since the problem of the relationship between family and school is a traditional pedagogical problem that is actualized in modern conditions. In this connection, the rethinking of the pedagogical foundations of socialization of students, the essence of which in their acquisition of cultural achievements, becomes of particular relevance. The peculiarities of the idea of pedagogical interaction of family and school from the times of Ancient Egypt and Ancient Greece to our time are considered. The political, socio-economic and organizational-methodological conditions, which facilitated the organization of pedagogical interaction of family and school, were analyzed. The author states that the nature of pedagogical interaction at different times had distinct features. In the past centuries, the leading positions gradually laid the foundations for the emergence of the dialogic nature of pedagogical interaction, developing a humanistic approach in education, aimed at the study and development of personality. The history of the idea of pedagogical interaction between school and family shows that the nature of pedagogical interaction at different times had distinct features. Its optimal ways of organization depended directly on the historical and economic situation in society in each particular era. The essence of the concept of «interaction» and «pedagogical interaction» is determined. The article highlights the leading tasks of the modern teacher: to study the experience of previous generations, to enrich and multiply this experience and pass it on to the next generation.

Key words: teacher, student, family, parents, school, pedagogical interaction.

Рецензент: Кузьменко Ю.В.

УДК 37.032 ***Галицька Н. Є.****

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ 50-Х – СЕРЕДИНА 90-Х РР. ХХ СТ.)

Статтю присвячено формуванню дослідницьких умінь учнів у процесі вивчення природничих дисциплін (на матеріалі біології, хімії). У статті зроблено спробу окреслити структуру дослідницьких умінь. Представлено аналіз дисертаційних досліджень, у яких було порушено проблему розвитку дослідницьких умінь. Визначено хронологічні межі дослідження з кінця 50-х до середини 90-х років ХХ століття. У статті простежується становлення й розвиток дослідницьких умінь у зазначений період. Проаналізовано специфіку формування дослідницьких умінь учнів на основі освітніх нормативно-правових документів з біології та хімії.

Ключові слова: дослідницькі вміння учнів, природничі дисципліни, інформаційні джерела народної освіти.

* © ***Галицька Н. Є.***

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується внутрішніми суперечностями, динамічним та інтенсивним пошуком нового в теорії та практиці, намагаючись задовольняти вимоги часу. Сьогодні відбувається інтенсивна робота щодо реформування середньої освіти, успіхи якої будуть залежати від того, наскільки вміло буде використана світова й національна педагогічна спадщина. Суспільство в умовах сьогодення потребує фахівців високого рівня з високорозвиненим інтелектом, творчими здібностями. Основа цих якостей насамперед закладається в школі, основним фундаментом якої є її середня ланка. Підготовка молоді до вимог часу не можлива без упровадження в навчальний процес дослідницької діяльності. В умовах становлення сучасної української середньої школи особливий інтерес для розвитку теорії і практики навчання природничих дисциплін викликає проміжок з кінця 50-х до середини 90-х рр. XX ст. Ураховуючи, що зазначений період насичений змінами та прогресивними ідеями в освіті, без уваги не залишаються дослідницькі уміння, які є міцним фундаментом у формуванні майбутніх кваліфікованих фахівців.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить, що окремі аспекти проблеми організації дослідницької діяльності учнів у процесі навчання висвітлено у працях учених Л. Анциферова, М. Данилова, Р. Малафєєва, В. Разумовського, С. Рубінштейна, М. Скаткіна та ін. Деяким аспектам формування різних видів умінь приділена увага психологів Д. Богоявленського, П. Гальперіна, В. Давидова, Є. Кабанова-Меллер, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Б. Ломова, Н. Менчинської, Н. Тализіної, Л. Фрідмана, дидактів Ю. Бабанського, М. Данилова, Л. Занкова, І. Лернера, М. Махмутова, В. Паламарчук, П. Підкасистого, І. Підласого, М. Скаткіна, А. Усової, А. Хуторського, учених-методистів з біології Є. Бровкіної, Б. Всесвятського, І. Звєрєва, Г. Калинової, Г. Ковальової, Б. Комісарова, В. Максимової, А. Мягкової, учених-методистів з хімії О. Бєлікова, І. Борисова, Н. Буринської, Л. Величко, Д. Кирюшкіна, Л. Цвєткова, І. Черткова, С. Шаповаленка, О. Ярошенко.

Аналіз інтерпретаційних джерел, а саме дисертаційних досліджень засвідчив, щодо питання формування умінь учнів у системі загальноосвітньої школи з різних предметів певною мірою приділялася увага. Досліджувалися уміння як загальнонавчальні, узагальнювальні, пізнавальні, інтелектуальні, так і дослідницькі. Аналіз тематики дисертаційних досліджень доводить, що активно проблемою формування вмінь у педагогіці переймалися у 70-х – 80-х рр. XX ст. У період з 90-х до 2000-х тема вмінь майже не досліджувалася. Після 2000-х років увага вчених-педагогів знову зосередилась на вивченні цього питання.

Проблема формування дослідницьких умінь належить до актуальних проблем, перехід нашої країни до інформаційного суспільства потребує фахівців, які мають можливість отримати інформацію на основі наукових досліджень, мислити по-новому. За такого переходу актуалізується перевірений часом досвід, який може показати досягнення, здобутки, недоліки, що виникають кожного разу на цьому шляху. Особливий інтерес викликає розвиток дослідницьких умінь учнів саме на уроках природничих дисциплін (біології, хімії) з кінця 50-х років до середини 90-х XX ст. При виборі історичного періоду ми схилялися до думки О. Сухомлинської, яка виокремлює шість періодів розвитку педагогічної думки в Україні, серед яких – періоди 1958-1985 рр. і 1985-1991 рр., визначає відповідно як період української педагогічної думки у змаганнях за демократичний розвиток і період становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу [19].

Для періодичного виокремлення ми скористалися матеріалами дисертаційного дослідження С. Лазаревського, який виділяє три етапи формування загальнонавчальних інтелектуальних умінь школярів: 20-ті роки – виховання активності й самостійності учнів; 30-ті – 50-ті роки – боротьба за стійке засвоєння основ наук і підвищення якості знань учнів; 60-ті – 80-ті роки – цілісний підхід до процесу навчання. Отже, аналіз і вивчення проблеми «становлення і розвитку дослідницьких умінь учнів» у визначений нами період є важливим джерелом нових підходів до побудови змісту загальної середньої освіти

у майбутньому [6].

Мета статті полягає у здійсненні конструктивно-критичного аналізу формування дослідницьких умінь учнів на уроках природничих дисциплін загальноосвітніх навчальних закладах (кінець 50-х – середина 90-х рр. ХХ ст.) для з'ясування їх становлення й розвитку в досліджуваний проміжок часу.

Завдання статті – осмислити поняття «дослідницькі уміння», визначити відбиття цього поняття в національній системі освіти; розроблення періодизації розвитку дослідницьких умінь учнів (кінця 50-х – середини 90-х ХХ ст.); виявлення особливостей досліджуваного проміжку часу.

Організувати дослідницьку діяльність у процесі навчання та керувати нею можливо за певних умов: підготувати учнів до проведення самостійного дослідження, підготувати вчителя до керівництва дослідженнями учнів за наявності чіткої системи дослідницьких завдань. Слід зазначити, що дослідницькій діяльності притаманні певні особливості, зокрема оволодіння у процесі виконання дослідницьких завдань дослідницькими уміннями.

Дослідницькі завдання формують певні дослідницькі уміння й навички: теоретично виробляють навички логічного мислення, життєві – навички дослідження явищ природи, події суспільного життя, уміння здійснювати пошук, накопичувати й систематизувати матеріал. На думку А. Іодко, дослідницькі уміння – це вміння школярів проводити дослідження [3]. Н. Недодатко поділяє думку В. Андреєва, що навчально-дослідницькі вміння – це складне психічне утворення (синтез дій інтелектуальних та практичних умінь, самоорганізації та самоконтролю засвоєння й закріплення в способі діяльності), яке лежить в основі готовності школярів до пізнавального пошуку і виникає в результаті управління навчально-дослідницькою діяльністю [11].

Наше дослідження не передбачає всебічного вивчення поняття «дослідницькі уміння», оскільки ми ставимо за мету проаналізувати нормативно-правові документи зазначеного періоду щодо предметів природничого циклу (біології, хімії) у контексті формування дослідницьких умінь учнів.

За основу взято висновки дисертаційної роботи А. Іодко (1983), який наголошує, що для проведення дослідження недостатньо володіти певними окремо взятими уміннями – слід навчити учня користуватися ними в сукупності. Тому конкретні вміння дослідницької діяльності об'єднано в такі групи: перша характеризується виконанням окремо взятих операцій дослідження – спостереження, порівняння, установлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання висновків на основі окремо взятих дослідів. Друга група характеризується поєднанням різних умінь першої групи: умінням формулювати мету роботи, умінням висловити залежність між фактами, явищами та зобразити це у вигляді графіку, схеми, таблиці, умінням висловити судження, сформувати умовивід на основі раніше отриманих знань, умінням проектувати дослід для підтвердження висловленого судження, умінням провести дослідження і сформувати висновок. Третя група характеризується комплексним використанням різноманітних умінь першої та другої груп і включає такі: уміння побачити проблему, уміння побудувати гіпотезу, уміння скласти план дослідження, уміння знайти спосіб експериментального підтвердження гіпотези, уміння провести експеримент, обробити його результати та сформулювати висновки [3].

Саме на цих критеріях сформованості дослідницьких умінь ми побудуємо короткий аналіз історії становлення та розвитку зазначеної вище теми.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця 50-х – середини 90-х рр. ХХ ст. Джерельну базу дослідження утворюють документи нормативно-правового характеру, опубліковані в таких збірниках: «Збірник законів Української РСР і наказів Президії Верховної Ради Української РСР: 1938 – 1979» [17], «Звід законів Української РСР» [18], щомісячний бюлетень «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР» (з 1958 р. по 1990 р.), «Інформаційний збірник Міністерства освіти

України» (з 1991 р. по 1995 р.).

Для одержання об'єктивних результатів доцільно скористатися діахронічним методом, який дає можливість поділити аналізований період на етапи, що якісно відрізняються один від одного.

Кінець 50-х років XX ст. характеризується пошуком ефективності навчання й подальшого творчого пошуку та ініціативи не тільки вчителів, але й учнів. Намічено серйозні зміни в системі шкільної освіти, що диктуються соціальним і науково-технічним прогресом; партія і уряд вказували, що провідним початком вивчення основ наук в школі, що визначають зміст, організацію і методи викладання, має бути тісний зв'язок навчання з життям, з виробництвом, з практикою комуністичного будівництва.

Перший етап нашого дослідження – 1958-1962 рр. Визначення верхньої межі пов'язано з прийняттям у грудні 1958 року та ухваленням Верховною Радою Української РСР 17 квітня 1959 року Закону СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР», який окреслив основні напрямки проведення освітньої реформи в Україні [2]. Нижня межа визначена наказом «Про виконання постанови Верховної Ради Української РСР від 9 серпня 1962 р. № 154 «Про хід виконання Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти», у цей період збільшено увагу до роботи учнів на навчально-дослідних ділянках; розпочато проведення хімічного експерименту, сформовано практичні уміння й навички в ході екскурсій, організовано дослідницьку роботу, розпочато набуття учнями умінь і навичок самостійної роботи з підручником, умінь готувати нескладні досліди [7]. Але спостерігається відсутність уміння аналізувати, порівнювати, зіставляти й доводити, що у свою чергу призводить до неуспішності учнів. Практичні вміння й навички ще недосконалі.

Наступний етап хронологічно охоплює 1963-1965 рр., який зумовлений упровадженням нормативних документів – наказів «Про стан викладання хімії в школах Української РСР» від 7 жовтня 1963 року № 145 та «Про стан і заходи щодо поліпшення викладання хімії в загальноосвітніх школах УРСР» від 29 січня 1965 року № 141 [8; 9]. Упродовж другого етапу відбувся подальший розвиток дослідницької роботи з питання застосування хімії в сільському господарстві. Дослідницька робота сприяла вдосконаленню знань і розширенню політехнічного світогляду, забезпечувала прищеплення школярам умінь і навичок, які допомагали наслідувати кращий досвід передовиків сільськогосподарського виробництва. Продовжено впровадження на уроках хімії різних видів хімічного експерименту; акцентовано увагу на активізації самостійної роботи учнів; наголошено на вдосконаленні змісту й обсягу знань учнів з хімії для середньої школи у зв'язку з переходом шкіл на десятирічне навчання. Здійснення цих завдань вимагало поєднання глибокої теоретичної підготовки і певного комплексу практичних умінь і навичок, які формуються в процесі виконання учнями лабораторних занять, практичних робіт, дослідницької роботи. Уперше виявляється спроба перевірити рівень розумової діяльності учнів: уміння розпізнавати і пояснювати явища, зіставляти, порівнювати, робити правильні висновки та узагальнення, наводити приклади з життя, з власних спостережень і досліджень, обґрунтовувати наукові положення, ілюструвати відповідь різними засобами наочності. Але є певні недоліки: учні не вміють розв'язувати хімічні задачі, особливо з виробничим змістом; занадто мало лабораторних робіт і в курсі зоології, і в курсі анатомії та фізіології людини.

Третій етап відмежовує роки 1966-1972 рр.: верхня межа пов'язана з Постановою ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в Українській РСР» від 8 грудня 1966 року № 900 [17]. Нижня межа зумовлена Постановою ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи» від 7 липня 1972 року № 326 [18]. Л. Пироженко наголошує, що зміст навчальних предметів природничо-наукового циклу у другій половині 60-х рр. було побудовано

за лінійно-ступеневим підходом, фундаменталізація якого виявляла поступове ускладнення навчального матеріалу [12]. Як зазначає А. Усова, лише наприкінці 60-х років на основі теоретичного дослідження структури знань і змісту шкільних навчальних дисциплін було розпочато розроблення методики формування узагальнених умінь роботи з навчальною і науково-популярною літературою [20].

Провідним напрямком досліджуваної проблеми в 70-ті роки є розроблення однозначно сформульованих вимог до знань, умінь і навичок учнів, у яких опосередковано відображається мета, зміст, методи й попередні результати навчального процесу. На підтвердження вищезазначеного згідно з Постановою від 8 грудня 1966 року № 900 під керівництвом Комуністичної Партії в країні здійснено небачену за глибиною і розмахом культурну революцію. Визнано, що радянська школа й надалі має розвиватись як загальноосвітня, трудова і політехнічна. У постанові наголошується про завершення запровадження у країні загальної середньої освіти для молодшого покоління до 1970 року. Зростає успішність учнів, оскільки у процесі перевірки більшість учнів виявляє розуміння вивченого матеріалу, уміння оперувати знаннями при розв'язанні практичних завдань. У програмах є намагання озброїти учнів практичними вміннями й навичками [14].

Але разом із тим виявлено, що найбільш характерними недоліками в знаннях учнів залишається невміння пояснити причинно-наслідкові зв'язки, робити узагальнення, установлювати залежність. Зберігається недостатня практична спрямованість знань учнів: вони не вміють їх застосовувати під час виконання практичних завдань як у школі, так і в суспільному житті та розв'язувати хімічні задачі [13]. Так, в інформаційно-методичному листі «Про перевірку й оцінювання знань, умінь і навичок учнів восьмирічних і середніх загальноосвітніх шкіл» акцентовано увагу на тому, що пропоновані учням завдання мають відповідати програмним вимогам, сприяти розвитку логічного мислення: це зокрема вміння порівнювати, установлювати причинно-наслідкові зв'язки у процесах, явищах, наукових фактах, класифікувати їх, обґрунтовувати висновки, доводити певні твердження та ін. Увагу зосереджено на оцінюванні лабораторних робіт.

Зазначимо, що у 1967/68 н. р. у школах поліпшено роботу внаслідок удосконалення форм і методів викладання основ наук і вже на цій основі вказано на піднесення рівня знань, умінь і навичок учнів. Значно більше уваги приділено виробленню в учнів навичок самостійного набуття знань. У зв'язку з цим ширше, ніж раніше, практикується проблемне викладання, дослідницький метод, різноманітні самостійні роботи учнів. Але ще в багатьох школах не виконуються програмні вимоги щодо проведення практичних і лабораторних робіт. Перехід на нові навчальні програми з біології сприяв налагодженню зв'язку викладання біології з життям. Так, у постанові «Про стан викладання за новими програмами та якість знань учнів з біології в школах Української РСР» від 19 листопада 1969 р. більше уваги приділено організації спостережень за явищами природи, навчанню учнів самостійно робити узагальнення і висновки. При вивченні біології певною мірою практикуються дослідництво й експеримент [14]. Після виходу постанови ЦК КП України і Ради Міністрів Української РСР від 7 липня 1972 року № 326 більше уваги приділено послідовному оновленню й урізноманітненню методів викладання [15].

Четвертий етап становлення виокремлюється в межах періоду 1973-1984 рр. Визначення верхньої межі пов'язане з підготовкою та запровадженням Закону про народну освіту від 28 червня 1974 року, де в статті 24 наголошується на головному завданні середньої загальноосвітньої школи – неперервному удосконаленні знань і вмінь самостійно поповнювати їх і застосовувати на практиці [18]. У період 1977 року запроваджено не тільки нову Конституцію СРСР, але й постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» від 22 грудня 1977 р. № 1111, згідно з якою окреслено

подальші шляхи завершення переходу до загальної середньої освіти та нові вектори оновлення змісту освіти [17]. Як наслідок, посилено практичну спрямованість вивчення біології, зміцнено зв'язки навчання з життям. Так, згідно з наказом «Про впровадження в практику роботи шкіл рекомендацій щодо розвитку загальних навчальних умінь і навичок школярів» від 02 лютого 1984 р. № 1/1-31-621 було проведено вибіркову перевірку шкіл, яка засвідчила, що на місцях в основному ведеться робота з формування в учнів загальнонавчальних умінь і навичок. Разом із тим у масовій практиці ще не забезпечено належного рівня організаційно-педагогічної і методичної роботи щодо розвитку загальних навчальних умінь і навичок школярів. Не визначено конкретних шляхів спільних дій учителів щодо формування загальнонавчальних умінь і навичок школярів [10]. Однак на цьому етапі все ще спостерігається недостатній рівень сформованості практичних умінь і навичок, що пояснюється тим, що у вивченні біологічних курсів є низка недоліків, зокрема учителі не завжди застосовують проблемний підхід у викладі навчального матеріалу, мало завдань та запитань пошукового характеру, що в свою чергу слабко сприяє оволодінню учнями такими логічними операціями, як порівняння, класифікація, конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення [1].

У курсі хімії також виокремлено недоліки, серед яких – недостатнє використання набутих теоретичних знань для практичного розв'язання експериментальних і розрахункових задач. Хімічний експеримент, який сприяє формуванню практичних умінь, все ще виконує ілюстративну функцію, а не є джерелом інформації [10]. Нижня межа досліджуваного періоду зумовлена постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів Української РСР «Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи» від 10 липня 1984 р. № 281, яка окреслила основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи, вказавши на піднесення рівня викладання предметів природничо-математичного циклу. Як наслідок, здійснюється поступовий перехід у середній загальноосвітній школі на одинадцятирічний строк навчання [18].

Останній виокремлений нами період позначений періодом 1985-1995 рр. Верхня межа зумовлена перехідним періодом, що дає початок новому витку педагогічної думки. Нижня визначена наказом «Про Концепцію середньої загальноосвітньої школи України» від 01.09.91№ 8/61, оскільки у змісті освіти вперше розглянуто систему узагальнених інтелектуальних і практичних умінь, згідно з думкою Н. Недодатко, В. Андреєва щодо першої групи умінь, за А. Іодко, мова йде про дослідницькі уміння. У цей період уведено перехідний навчальний план і нові програми в масових загальноосвітніх школах, у результаті чого послаблено увагу до вироблення у школярів умінь застосовувати одержані знання у практичній діяльності [16].

Становлення нових соціально-економічних і політичних відносин у суспільстві, прийняття Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет республіки, Закону УРСР «Про освіту» зумовили необхідність перегляду на практиці підходів до організації і змісту освіти. Рішенням колегії Міністерства народної освіти УРСР від 19.06.1991 № 6/37 з цією метою розроблено Програму розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991-1995 рр.), якою передбачено заходи щодо захисту системи освіти при переході до ринку, забезпечення її подальшого розвитку і створення передумов для успішного функціонування на перспективу.

У Концепції середньої загальноосвітньої школи України наголошується, що одним із найважливіших компонентів загальної середньої освіти є її зміст, під яким розуміють узагальнену систему знань про природу, сучасне виробництво, суспільство, культуру й мистецтво, про людину; систему узагальнених інтелектуальних та практичних умінь (фактично дослідницькі уміння), навичок творчого розв'язання практичних і теоретичних проблем, етичних норм. Новизна Концепції безперервної біологічної освіти в Україні полягає у виробленні вмінь і навичок у молодого покоління бути готовим розв'язувати

питання збереження власного здоров'я та охорони природи [4].

Базова хімічна освіта має розвивати вміння порівнювати, виявляти істотне, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, користуватися логічними прийомами мислення, зв'язно й доказово викладати вивчений матеріал, самостійно здобувати та використовувати набуті знання. Завдання для повної середньої освіти передбачають розвиток уміння спостерігати й пояснювати хімічні явища, що відбуваються в лабораторії, на виробництві, у побуті, розвивати самостійну пізнавальну діяльність, формувати інтелектуальні, спеціальні та організаційно-пізнавальні вміння, формувати вміння поставити та вирішити проблему. У Концепції безперервної базової хімічної освіти в Україні від 24.02.95 № 3/12-314 наголошується, що хімія виконує низку функцій, але одна з головних – формувати загальнонавчальні уміння й навички. Отже, відбувається переорієнтація шкільної хімічної освіти від знань, умінь і навичок до розвитку здібностей та обдарувань дитини [5]. На виконання поставлених завдань активно починають проводитися всеукраїнські учнівські олімпіади турніри, конкурси, команди учнів шкіл України беруть участь у міжнародних олімпіадах.

Проаналізувавши становлення та розвиток дослідницьких умінь на уроках природничих дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у зазначених хронологічних межах, можемо стверджувати, що чітко визначеного поняття «дослідницькі уміння» немає. Аналіз дисертаційних досліджень свідчить про неодноразове повернення вчених до цього питання та і спектр їхніх досліджень доволі широкий. Так, на етапі 1973-1984 рр. у масовій практиці ще не забезпечувався належний рівень організаційно-педагогічної та методичної роботи щодо розвитку загальних навчальних умінь і навичок школярів. Не визначалися конкретні шляхи спільних дій учителів з формування загальнонавчальних умінь і навичок школярів. Тоді, як у 1985-1995 роках уже визначається формування інтелектуальних, спеціальних та організаційно-пізнавальних умінь. А згідно зі змістом освіти виокремлюємо систему узагальнених інтелектуальних і практичних умінь (дослідницькі уміння).

Тому, узявши до уваги дослідження В. Андреєва, А. Іодко, Н. Недодатко, ми окремо простежуємо становлення кожного з компонентів такого складного психічного утворення, як дослідницькі уміння.

Про такий компонент, як інтелектуальні уміння, зазначимо, що на початку досліджуваного періоду в документах відзначаємо відсутність уміння аналізувати, порівнювати, зіставляти й доводити (1958-1962 рр.), доказом чого є відсутність у цей період і дисертаційних досліджень. Проте все ж таки перші спроби перевірки інтелектуальних умінь або ж рівня розумової діяльності учнів спостерігаємо на етапі 1963-1965 рр., у подальшому все ще залишається невміння пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, робити узагальнення, установлювати залежність. Наголошено, що завдання для учнів мають відповідати програмним вимогам, і інтелектуальні уміння на цьому етапі інтерпретують з точки зору як розвиток логічного мислення (1966-1972 рр.). У цей період проблема вмінь стає об'єктом вивчення в педагогів-дидактів, оскільки з'являються перші дисертаційні дослідження. Розвиток їх буде залежати від ролі учителя, який, застосовуючи проблемний підхід до викладу навчального матеріалу, підбирає такі завдання, які б сприяли оволодінню логічними операціями. На основі низки державних документів і Концепції середньої загальноосвітньої школи пріоритетним завданням є розвиток уміння порівнювати, виявляти істотне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, зв'язно і доказово викладати вивчений матеріал, а отже, інтелектуальні уміння розглядаються як логічний прийом мислення (1985-1995 рр.).

Компонент «практичні уміння» на уроках біології, хімії також був у центрі уваги протягом досліджуваного періоду. Практичні уміння формуються у процесі виконання лабораторних, практичних робіт, дослідницької роботи. На етапі 1958-1962 рр. розпочинається проведення хімічного експерименту, перші спроби сформувати

практичні уміння у ході екскурсій, але практичні вміння ще недосконалі. У 1963-1965 рр. відбувається активний розвиток дослідницької роботи з хімії; запроваджуються різні види хімічного експерименту, але на уроках біології спостерігається невелика кількість лабораторних робіт із зоології, анатомії та фізіології людини. З 1966 по 1972 рр. зростає успішність учнів, адже учні вміють оперувати знаннями при розв'язанні практичних завдань. У програмах робиться акцент на озброєнні учнів практичними вміннями і навичками, але все ще зберігається недостатня практична спрямованість, учителі не виконують програмних вимог до проведення практичних і лабораторних робіт. У 1973-1984 рр. посилюється практична спрямованість вивчення біології і взагалі пріоритетними стають предмети природничо-математичного циклу. У зв'язку з цим суттєво перероблюється програма з хімії для 10 класу, хоча хімічний експеримент виконує ілюстративну функцію. А вже у 1985-1995 рр. послаблюється увага до практичної спрямованості, спрощується хімічний експеримент. У той же час відзначено прагнення формувати вміння ставити та вирішити проблему – це, за А. Іодком, відповідає найвищому рівню сформованості умінь дослідницької діяльності.

У подальших наукових пошуках – дослідження практичного спрямування розвитку дослідницьких умінь на уроках природничих дисциплін (біології, хімії) у межах хронологічного періоду. З цією метою корисним буде вивчення перспективного педагогічного досвіду вчителів біології й хімії досліджуваного періоду та ознайомлення з науково-методичною літературою того часу, що містила матеріали для вчителів щодо формування дослідницьких умінь на уроках біології та хімії.

Література:

1. Довідка «Про стан викладання за удосконаленими програмами, якість знань і практичних навичок учнів з біології у загальноосвітніх школах Української РСР» // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1984. – № 6. – С. 10-20.
2. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні» : тези ЦК КПРС і ради Міністрів СРСР // Рад. шк. – 1958. – № 11. – С. 3-23.
3. Иодко А. Г. Формирование у учащихся умений исследовательской деятельности в процессе обучения химии : автореф. дисс. … канд. пед. наук : 13.00.02 / А. Г. Иодко. – М., 1983. – 16 с.
4. Концепція безперервної біологічної освіти в Україні (проект) // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1995. – № 8. – С. 24-35.
5. Концепція безперервної базової хімічної освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти України . – 1995. – № 7. – С. 3-27.
6. Лазаревский С. В. Формирование общеучебных интеллектуальных умений у старшеклассников: дисс. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Лазаревский Сергей Владимирович. – К.,1990. – 326 с.
7. Наказ Міністерства освіти УРСР «Про хід виконання Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти» від 09 серпня 1962 р. № 154 // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1962. – № 18. – С. 2-8.
8. Наказ Міністерства освіти УРСР «Про стан викладання хімії в школах Української РСР» від 07 жовтня 1963 р. № 145 // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1963.– № 22. – С. 2-6.
9. Наказ Міністерства освіти УРСР «Про стан і заходи щодо поліпшення викладання хімії в загальноосвітніх школах УРСР» від 29 січня 1965 р. № 141 // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1965. – № 6. – С. 11-17.
10. Наказ Міністерства освіти УРСР «Про впровадження в практику роботи шкіл рекомендацій щодо розвитку загальних навчальних умінь і навичок школярів» від 02 лютого 1984 р. № 1/1-31-621 // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1985. – № 4. – С. 3-24.
11. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. Г. Недодатко. – Харків, 2000. – 19 с.

12. Пироженко Л. В. Реформування змісту заальної освіти у вітчизняній педагогіці 1964-1984 р. : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л.В.Пироженко. – К., 2014. – 36 с.
13. Постанова Міністерства освіти УРСР «Про підсумки вивчення якості знань учнів шкіл Української РСР (перше півріччя 1965/66 н. р.)» від 14 січня 1966 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1966. – № 6. – С. 2-7.
14. Постанова «Про стан викладання за новими програмами та якість знань учнів з біології в школах Української РСР» від 19 листопада 1969 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1969 – № 2. – С. 3-9.
15. Постанова «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи Української РСР» від 07 липня 1972 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1972. – № 20. – С. 10-23.
16. Рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР «Програма розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991-1995 рр.)» від 19 червня 1991 р. № 6/37 // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1991. – № 15-16. – С. 3-37.
17. Сборник законов Украинской ССР и указов Президиума Верховного Совета Украинской ССР: 1938 – 1979 : в 2-х т. / [сост. Калинин З. К.; ред. Колотуха Я. Я., Бурчака Ф. Г.]. – К. : Политиздат Украины, 1980. – Т. 1. – 740 с.
18. Свод законов Украинской ССР : в 6-и т. / [сост. Калинин З. К.; ред. Колотуха Я. Я.]. – К. : Политиздат Украины, 1986. – Т. 3. – 809 с.
19. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Ольга Василівна Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 47-66.
20. Усова А. В.Формирование учебных умений и навыков учащихся на уроках физики / А. В. Усова, А. А. Бобров. – М. : Просвещение, 1988. – 112 с.

Галицкая Н. Е.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН В ЗАВЕДЕНИЯХ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (КОНЕЦ 50-Х – СРЕДИНА 90-Х ГГ. XX СТ.)

Статья посвящена формированию исследовательских умений учащихся в процессе изучения естественных дисциплин (биология, химия). В статье сделана попытка решить структуру исследовательских умений. Проанализировано диссертационные исследования. В работе определены хронологические границы исследования с конца 50-х до средины 90-х гг. XX века. В статье прослеживается становление и развитие исследовательских умений в указанный период. Проанализировано специфику формирования исследовательских умений учащихся на основании образовательных нормативно-правовых документов по биологии и химии.

Ключевые слова: исследовательские умения, естественные дисциплины, учащиеся, информационные источники народного образования.

Halytska N. E.

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF PUPILS' RESEARCH SKILLS DURING NATURAL SCIENCES CLASSES AT GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN THE LATE 50'S – MID-90'S OF THE XX CENTURY (ON THE BASICS OF BIOLOGY AND CHEMISTRY)

This article is dedicated to pupils' research skills formation during natural sciences classes (on the basics of biology and chemistry) at general secondary education institutions in the late 50's – mid-90's of the XX century. The aim of this article is to conduct the constructive critical analysis of pupils' research skills formation during classes of biology and chemistry at general secondary education institutions for finding out the aim of their establishment and development in the mentioned period of time. The actual task of this article is to understand the concept of «research skills» and its reflection on the national system of education in the late 50's – mid-90's of the XX century. The structure of research skills as a synthesis of intellectual actions and practical skills, self-organization and self-control of accepting new behavioural models, as a pupils' skill to conduct researches, are defined in the article. The analysis of researches according to different dissertations and scientists' investigations that estimate a wide spectrum of the researches of pupils' skills sphere, is represented. The chronologic

period: from the end of 1950s to the middle 1990s; the first period — 1958 – 1962, the second — 1963 – 1965, the third— 1966 – 1972, the fourth — 1973 – 1984, and the last one from 1985 to 1995 are defined. The specificity of pupils' research skills formation based on biological or chemical educational regulatory documents such as laws, certificates, concepts, orders, decrees, decisions, letters are analyzed.

Key words: pupils' research skills, natural sciences, informational sources of popular education.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.

УДК 37:351.851 (477) ***Гончар М. В.****

ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ ІНСПЕКТОРАМИ НАРОДНИХ УЧИЛИЩ У ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті на прикладі Таврійської губернії розглядаються окремі аспекти здійснення інспекторами народних училищ державного контролю (нагляду) за навчальними закладами на українських землях наприкінці XIX – початку XX століття. Характеризуються інституційні особливості діяльності інспекторів, основні напрямки реалізації інспекторських функцій, проблемні питання здійснення державного нагляду. Підкреслено важливу роль, яку відігравали інспектори народних училищ у розвитку народної освіти на місцях, незважаючи на домінування функції поліцейського контролю за політичною благонадійністю учителів. Ураховуючи конструктивний досвід минулого, запропоновано низку ідей, які було б доцільно використати при створенні Державної служби якості освіти України.

Контрольні слова: державний контроль (нагляд), освіта в Україні наприкінці XIX – початку XX століття, Дирекція народних училищ Таврійської губернії, інспектор народних училищ, Державна служба якості освіти України.

Одним із напрямків імплементації нової редакції Закону України «Про освіту» є реалізація положень щодо трансформації чинної моделі державного контролю у сфері освіти шляхом створення Державної служби якості освіти України як центрального органу виконавчої влади з територіальними підрозділами. Передбачається, що нова структура матиме інспекторські функції, що до цього належали місцевим органам управління освітою, та працюватиме в напрямку моніторингу освітнього середовища й надання консультацій закладам загальної середньої, професійно-технічної, дошкільної та позашкільної освіти щодо покращення якості навчально-виховного процесу.

Цікавим для співставлення й запозичення конструктивного досвіду в цьому питанні є практика діяльності інституту інспекторів народних училищ, що розвивався разом з українським освітнім середовищем протягом XIX – початку XX століття й мав на нього вагомий вплив.

Окремі питання організаційно-педагогічних особливостей здійснення державного нагляду (контролю) у сфері освіти на українських землях у XIX – початку XX століття відображено в наукових розвідках Г. Кільової, В. Милька, Т. Шушари (попечительства навчальних округів), Л. Задорожньої-Княгницької (професійний портрет інспекторів навчальних закладів), О. Кідран (контроль за університетами), І. Бондаренко, Л. Клеваки, М. Мінц, Г. Пономарьової, І. Репко (організація контролю за навчальною діяльністю учнів). У цілому ж, на жаль, нами не було виявлено досліджень, які б комплексно розкривали це питання, що й визначає актуальність публікації.

Метою статті є узагальнення практики здійснення державного контролю (нагляду) інспекторами народних училищ Таврійської губернії наприкінці XIX – початку XX століття.

© Гончар М. В.